

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemonDerginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>**Araştırma Makalesi • Research Article****Bir Siyasetname Olarak İdris-i Bitlisî'nin Kânûn-i Şâhenşâhî'si**

Neslihan Fulin*

Öz: Devlet yönetimi hakkında mühim bilgiler içeren siyasetnameler, bir devlet nasıl iyi yönetilir, devlet yöneticilerinde bulunması gereken vasıflar nelerdir sorularına yanıt veren önemli kaynaklardır. Siyasetnameler Osmanlı Devleti'nin siyasi, ekonomik, sosyal yapısı hakkında bilgiler içermesi bakımından da önemlidir. Osmanlı Devleti'nin kültür ve fikir hayatına bakıldığı vakit siyasetnamelerin oldukça geniş yer kapladığı görülmüştür. Çalışmanın temelini oluşturan *Kânûn-i Şâhenşâhî* adlı eser de Osmanlı döneminde yazılmış en iyi siyasetname ve nasihatnamedir. Eser İdris-i Bitlisî tarafından Yavuz Sultan Selim döneminde kaleme alınmıştır. Eserde müellif iyi bir devlet yöneticisi nasıl olmalıdır sorusuna yanıt aramıştır. Yanıt olarak da iyi bir devlet yöneticisinin adaletli, merhametli, iffetli, bilgili ve cömert olması gerektiğini vurgulamıştır. İdris-i Bitlisî bu eserde yöneticileri Allah'ın gölgesi, devleti ve halkı da Allah'ın emaneti olarak görmüş, devlet yöneticilerine iyi olma hususunda tavsiyelerde bulunmuştur. İdris-i Bitlisî'nin *Kânûn-i Şâhenşâhî* adlı eserinden yola çıkılarak hazırlanan bu çalışmada ideal devlet yönetimi ve devlet yöneticilerinde bulunması gereken faziletler anlatılmıştır. Devlet yönetimi hususunda deneyimi olan İdris-i Bitlisî'nin dönemin yönetimi ile ilgili tespitleri ve devlet yöneticilerine vermiş olduğu nasihatler ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Siyasetname, İdris-i Bitlisî, Kânûn-i Şâhenşâhî, Devlet Yönetimi

İdris-i Bitlisî's Kânûn-i Şâhenşâhî As a Politic

Abstract: Politicnames, which contain important information about state administration, are important sources that answer the questions of how a state can be governed well, what are the qualities that should be found in state administrators. Political books are also important in terms of containing information about the political, economic and social structure of the Ottoman Empire. When we look at the cultural and intellectual life of the Ottoman Empire, it is seen that political books occupy a very large place. *Kânûn-i Şâhenşâhî*, which forms the basis of the study, is the best political book and advice book written in the Ottoman period. The work was written by İdris-i Bitlisî during the reign of Yavuz Sultan Selim. In the work, the author sought an answer to the question of how a good state administrator should be. As an answer, he emphasized that a good state ruler should be just, merciful, chaste, knowledgeable and generous. In this work, İdris-i Bitlisî saw the rulers as the shadow of God, the state and the people as God's trust, and advised the state rulers to be good. In this study, which is based on İdris-i Bitlisî's *Kânûn-i Şâhenşâhî*, the ideal state administration and the virtues that should be found in state administrators are explained. İdris-i Bitlisî, who had experience in state administration, revealed his determinations about the administration of the period and the advice he gave to state administrators.

Keywords: Siyasetname, İdris-i Bitlisî, Kânûn-i Şâhenşâhî, State Administration

* Dr., Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-8955-3298, neslihanfulin23@gmail.com.

Cite as/ Atıf: Fulin, N. (2024). Bir siyasetname olarak İdris-i Bitlisî *Kânûn-i Şâhenşâhî'si* *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 528-543. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1480807>

Received/Geliş: 8 May/Mayıs 2024

Accepted/Kabul: 23 Apr/Nisan 2025

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2025

Giriş

Devlet adamlarına ve yöneticilerine öğüt verecek bilgiler içeren, daha iyi bir devlet yönetiminin sağlanmasını amaçlayan eserlere siyasetname denilmektedir. Siyasetnameler, hükümdarlarda ve devlet yöneticilerinde bulunması gereken özelliklerin tespit edilmesi, devlet yönetiminin şartlarının ve esaslarının irdelenmesi, sosyal yapı ve sorunları eleştirel açıdan ele alarak çözüm yollarının üretilmesi, hükümdarların ve devlet yöneticilerinde bulunması gereken özelliklerin tespit edilmesi ve sosyal yapıdaki problemlere çözüm önerileri üretilmesi açısından bugüne ışık tutan önemli eserlerdir (Ergan, 1999: 27-28). Siyasetnameler, sorun tespitleri ve tavsiyeleri bakımından incelendiğinde en çok adalet konusu ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra adalet eksenini çerçevesinde rüşvet, adam kayırma, yolsuzluk gereksiz harcamalar ve israf konuları da işlenmektedir (Ateş&Dağ, 2016: 1).

Devlet idaresi tecrübesine sahip olan kişilerin ele aldığı siyasetnamelerin (Köse, 2009: 298) Osmanlı siyasal düşüncesinde ve hayatında önemli olduğu kadar sosyal, iktisadi ve hukuki açıdan da büyük bir önem arz ettiği görülmüştür. Çalışmada ele alınan *Kânûn-i Şâhenşâhî* adlı eser ise Akkoyunlu hükümdarlarından sonra Osmanlı Devleti'nin hizmetine giren İdris-i Bitlisî'nin kaleme aldığı bir siyasetname örneğidir (Yılmaz, 2009: 307). İdris-i Bitlisî'nin Farsça olarak ele aldığı bu eserin temel konusu nizam-ı âlemdir. Nizam-ı âlem anlayışından yola çıkan İdris-i Bitlisî bu eserde topluma güç veren dini ve ahlaki değerlere önem vererek devlet yöneticilerinde bulunması gereken vasıflardan söz etmiştir. Padişahların, naiblerin, vezirlerin ve ehl-i kalemin nasıl bir ahlaka, erdemliğe ve bilgeliğe sahip olması gerektiğini belirtirken çeşitli tavsiyelerde de bulunmuştur. *Kânûn-i Şâhenşâhî* giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Müellif eserin adından bahsettikten sonra eseri niçin yazdığını açıklamıştır. Eserin mukaddime kısmında müellif, saltanatın anlam ve gerekliliğinden bahsetmektedir. Saltanat ve hilafete sahip olan kişinin Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduğunu; bu sebeple halife olacak kişinin asil ve yüce ahlaklı olması gerektiğini vurgulamıştır. Birinci bölümde müellif, saltanat ve hilafete sahip olan sultan ve padişahları yok olma ve azalma tehlikesinden koruyacak ilkeleri belirtmiştir. İkinci maksat başlığı altındaki bölümde müellif, saltanat tahtına oturan hükümdarın ahlaki değerlere sahip olması gerektiğini belirtmiş, tebaanın ve ordunun komutanı olacak kişiye yakışan ahlaki erdemleri açıklamıştır. Bunları iffet ahlâkı, şecaat ahlâkı, hikmet ahlâkı ve adalet ahlâkı adı altında açıklamıştır. Üçüncü bölümde sultanlık makamına layık amel ve faaliyetler başlığı altında müellif, sultanlık tahtına, sultanlık ve emirlik rütbesine layık amel ve faaliyetlerden bahsetmiştir. Son bölüm olan dördüncü bölümde ise İdris-i Bitlisî, dünya devleti ile ebedi saltanat elde etmenin mahiyeti hakkında bilgi vermiştir. İki cihan devletinin kazanılması ve ebedî saltanatın tamamlanması için bazı şartların olması gerektiğinden bahsetmiştir.

Amaç

Devlet yönetiminde din ilkesi, adalet ilkesi, liyakat ve düzen ilkesi önemli hususlar olup bu hususlar ile devletin başarısı arasında bir bağlantı söz konusudur. Buna göre devlet ve yönetim ilişkisi açısından ele alınan bu çalışmada İdris-i Bitlisî'nin devlet yönetimine ilişkin görüşleri, *Kânûn-i Şâhenşâhî* adlı eseri üzerinden incelenmiştir. Bu incelemeyle müellifin devlet yöneticilerinde bulunması gereken özelliklere, vazifelere ve devletlerin bekasını sağlayan adalet anlayışına yönelik düşünceleri ve tavsiyeleri konu edinilmiştir. Bu çalışma, İdris-i Bitlisî'nin *Kânûn-i Şâhenşâhî* adlı eseri ele alınarak iyi bir devlet yöneticisi nasıl olmalı sorusunu cevaplamayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada ilk olarak siyasetname türü hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra ise İdris-i Bitlisî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, *Kânûn-i Şâhenşâhî* adlı eser üzerinden devlet yönetimi ve devlet yöneticilerinde bulunması gereken vasıflar belirtilmiştir.

Yöntem

Bu çalışmada araştırma yöntemi olarak tarama modeli kullanılmıştır. Pervin Seval Esen ve Esengül Uzunoğlu Sayın tarafından Türkçeye çevrilen *Kânûn-i Şâhenşâhî* adlı eser kaynak olarak ele

alınmıştır. Bunun dışında konuya yönelik kitaplar, makaleler ve ansiklopedi maddeleri incelenmiş ve bazı bulgulara ulaşılmıştır.

Bulgular

Siyasetnameler

Siyasetnamelerin Konusu

Arapça “siyaset” Farsça “nâme sözcüklerinden oluşan siyasetname devlet yönetimine ait eserlerin ortak adı olarak kullanılmıştır (Adalıoğlu, 2009: 304). Siyasetnamelerde yönetime dair esaslar ve devlet yöneticilerinin özellikleri belirtilirken padişahlara, devletin ileri gelenlerine yol gösterilmekte ve tavsiyelerde bulunmaktadır (Bilgin, 2012: 37). Siyasetnamelerde genel olarak saltanatın esasları ve şartları sıralanır. Zamanın anlayışına göre devlet en uygun nasıl yönetilir ve buna hangi yollardan ulaşılabileceği gösterilir. Kötü yönetimin zararları ve toplumun durumu anlatılarak devlet yöneticilerine öğütlerde bulunulur (Levend, 1963: 168). Siyasetnameler çoğunlukla ya sultanlar ya vezirler için yazılırlar veya genel olurlar. Sultanlar için yazılan siyasetnameler; *Nasîhatu'l-Mulûk*, *Zahiratu'l-Mulûk* ve *s Salâtîn*, *Tuhfetu'l-Mulûk*, *Enisu'l Mulûk* vb. isimlerle anılmaktadır. Bunlarda saltanatın esasları ve şartları, sultanda bulunması gereken vasıflar, sultanın halk ile olan ilişkisi, halkın sultana karşı olan vazifeleri, sultanın dini ve ahlaki görevleri, saltanatın devam etmesi için gerekli olan şartlar konu edinilmiştir. Vezirlere yönelik yazılan siyasetnameler ise *Nasîhatu'l-Vüzerâ*, *Hadikatu'l-Vüzerâ*, *Miratü'l- Vüzerâ*, *Tuhfetu'l- Vüzerâ* ve *Asaf-nâme* gibi isimler almaktadır. Vezirlerle ilgili olan siyasetnamelerde vezir olmak için gerekli olan şartlar, vezirlerin vazifeleri, sultanlara karşı olan sorumlulukları, halka karşı olan tavrı, iyi vezirde bulunması gereken özellikler anlatılmıştır. Genel olan siyasetnameler vardır ki onlarda da rüşvet, adalet, siyaset, ibadet, tasavvufî âlemin yaradılışı gibi her türlü konu işlenir (Uğur, 2001: 4).

Siyasetnamelerin içeriğine genel anlamda bakıldığında şu hususlar ön planda yer almaktadır: Saltanatın temeli adalet olup cömertlik ve yiğitlik saltanatı kuvvetlendiren unsurlardır. Hükümdar sahip olduğu nimetin şükrünü reaya ve tebaaya adaletli davranarak ödemelidir. Hükümdarda bulunması gereken faziletler (cömertlik, adalet ve şecaat vb.), kaçınılması gereken vaziyetler (cimrilik, zulüm, gurur, kibir vb.), dinin ve ahlakın emrettiği hususlar (hak yememek, şefkat, rahmet, çabuk öfkelenmemek vb.), danışmanın yararları, devlet işlerinin ehil kimselere verilmesi, derecelerinin koruyup kollanması, reaya ve tebaanın durumu, tımar ve zeamet erbabının hali, maliye ve hazineye ilişkin nasihatler, hükümdarın nedimleri, musahipleri ve yakınları, hükümdarın bilginlere, kadınlara ve vezirlere karşı tavrı, hükümdarın halk ile olan ilişkisi, halkın şikâyetini dinlemesi, hükümdarın askerlere karşı tavrı ve maaşlarını zamanında vermesi, işbaşındakilerin halka zulmü, şeriâtın getirdiği cezalar, memurların görev koşulları, diğer memleketlerle olan ilişkiler, cenk yasa ve töreye uyma, düşmana karşı gösterilen tutum, sarayın durumu, yönetim işleri, memleket yönetiminin dayandığı esaslar, bir devletin yıkılmasındaki nedenler siyasetnamelerin başlıca konularını oluşturmaktadır (Levend, 1963: 169-170).

Devlet yöneticilerine yönelik sunmuş olduğu bilgilerle siyasetnameler, siyasal ve toplumsal bir rehber niteliğinde olup Türk yönetim düşüncesinde ve siyasi hayatında önemli yere sahiptirler. Siyasetnameler siyasi bir kaynak olmanın yanı sıra sosyal, iktisadi, hukuki ve tarihî konularda da önemli bilgiler ihtiva eden birinci dereceden kaynak niteliğindedir.

Siyasetnamelerin Ortaya Çıkışı

Bir kısmı günümüze ulaşan ve devlet adamları tarafından yazılan siyasetnamelerin, ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmemektedir. Bu tür yazıların eskiden beri Doğu'da var olduğu söylenmiştir. Sasanilerin son dönemlerinde hükümdara öğütler vermek amacıyla yazılan nasihat kitapları pendnâme, andarznâme olarak anılmıştır. İslamiyet'ten sonra bu Doğu (İran-Hind) kökenli eserler Arapça'ya çevrilmiş olup ve bunların başında da “*Kelile ve Dimne*” adlı eser gelmektedir. Türk siyasi hayatı üzerinde etkisi oldukça fazla olan “*Kutadgu Bilig*” ve “*Nizamülmülk Siyasetnamesi*” de Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan siyasetname türü eserlerdir (Uğur, 2001: 1-3). Osmanlılardaki siyasetname türüne bakıldığında ise bunun örneklerini tercümelerin oluşturduğu görülmüştür.

Siyasetname geleneğinin klasikleri erken dönemlerde Türkçe'ye kazandırılmasıyla birlikte devlet yönetimi, yönetime yönelik yorumlar ve siyaset literatürü Osmanlı coğrafyasına da kazandırılmıştır. Osmanlılar döneminde yazılan ilk siyasetname "*Kenzü'l-küberâ ve Mehekkü'l-ulemâ*" olup bu eser Şeyhoğlu Mustafa tarafından 1401 yılında tamamlanmıştır. Dört bölümden meydana gelen bu eserde padişahlarda ve meliklerde bulunması gereken özellikler, kime karşı nasıl davranacakları, naiblerin, vezirlerin yapması gereken işler ve ulemanın görevleri anlatılmıştır. Bu dönemdeki diğer siyasetname türü Hüsameddin Amâsî'nin "*Mir'âtü'l-mülk*" adlı eseridir. Müellif bu eserde Maverdi ve Gazali'den faydalanmıştır. II. Murat döneminde Arapça yazılan ve yine aynı dönemde Türkçe'ye çevrilen ve Kâsım b. Seydî el Hafız Ankaravî'nin kaleme aldığı "*Enisü'l-celis'i*" de siyasetname türündendir. Bu eserin amacı sosyal adalet anlayışını dönemin padişahına telkinlemektir (Yılmaz, 2009: 306). İçeriği hakkında fazla bilgi bulunmayan "*Enisü'l-celis'i*"'in bir nüshası Berlin Kraliyet Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Ancak bu nüshanın istinsah tarihi belli değildir (Kâsım b. Seydî el Hafız Ankaravî, 2017: 27). 15. yüzyıl siyasetnamelerinden "*Tuhfetü's-selâtin*", Fatih Sultan Mehmet'e takdim edilmiş olup eserde daha çok vezir ve emirlerin durumu ve halkla olan ilişkileri konu edilmiştir (Yılmaz, 2009: 306-307). 20 bab'dan oluşan ahlaki öğüt kitabı olan "*Tuhfetü's-selâtin*"'in yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Evirgen, 2025: 1). Siyasetname türünde 15. yüzyılda kaleme alınmış eserlerden biri de bu çalışmanın kaynağını oluşturan *Kânûn-i Şâhenşâhî* dir. İdris-i Bitlisî'nin hayatının sonlarına doğru kaleme aldığı bu eserde müellif, bilgilerini ve tecrübelerini aktarmıştır. Yer yer tasavvufî nükte ve teşbihlerle donatılan bu eserde müellif, Devvânî'ninki başta olmak üzere birçok ahlak kitabından faydalanmıştır. Eski bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan eser daha sonra Türkçe'ye çevrilmiştir (Özcan, 2000: 488).

Osmanlı Devleti, siyasi düşünce tarihi itibarıyla İslam medeniyetinin bir parçası olarak kabul edilirken Osmanlı siyasetnameleri İslami siyasetname geleneğinin bir parçası olarak değerlendirilmiştir (Altay, 2011: 1804). Bu bakımdan İslam siyaset düşüncesinin mirasçısı olan siyasetnamelerde kadim geleneğin birikimine sahip çıkmış Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu bölgelerdeki eski uygarlıkların ve kültürlerin birikimleri de göz önünde tutulmuştur (Yılmaz, 2009: 307). Osmanlı resmî ideolojisinin kaynakları olarak kabul edilen siyasetnameler, devrin sosyal ve siyasi düşüncesinin aktarılması açısından önemlidir. Osmanlı siyasetnamelerinde devletin korunması, halkın sosyal refahı, devlet ve toplum arasındaki intibak, iktidarın devam şartları, ülke düzenin sağlanması, adaletin süreklilik arz etmesi, belirlenen kurallar çerçevesinde müesseseseleşme esas alınmıştır. Bu eserlerde yeni bir siyasal ve sosyal anlayış veya yönetim türleri tartışılmamıştır. Yazarların sosyal, siyasi ve idari yapıya yönelik tavsiyeleri ve siyaset anlayışları aksettirilmiştir (Yılmaz, 2009: 307).

İdris-i Bitlisî

Hayatı ve Kişiliği

Ünlü bir siyasetçi, tarihçi ve din âlimi olan İdris-i Bitlisî, 15. yüzyılın ikinci yarısında ve 16. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamıştır. II. Bayezid'e ve Yavuz Sultan Selim'e danışmanlık yapan İdris-i Bitlisî birçok ilim dalında eserler yazmıştır. II. Bayezid'in bilhassa Yavuz Sultan Selim'in hükümdarlık döneminde Osmanlı sarayına hizmetlerde bulunarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki birçok şehrin Osmanlı'ya katılmasında önemli katkısı olmuştur. Asıl adı İdris olan İdris-i Bitlisî'nin baba adı ve lakaplarıyla künyesi şu şekildedir: Mevlânâ Hakimeddin İdris Mevlânâ Hüsameddin Ali el-Bitlisî, lakap olarak da "Mevlânâ" ve "Hakimüddin" lakaplarını kullanmıştır. Aynı zamanda "Kemâlüddin" lakabıyla da zikredilmiş ve Bitlisli olduğu için "Bitlisî" diye anılmıştır. Şiirlerindeki mahlası ise "İdris" dir (Karataş vd., 2008: 27).

Dindar, iyi huylu, gönlü zengin, hitabeti düzgün, bilgili, iyi bir öğretici, kalemini incelikle ve ustalıkla kullanmasını bilen, devlete olan sevgisini gönlünde yaşatan, siyasetten anlayan kötülükten sakınan ve yardımsever bir kişiliğe sahip olan İdris-i Bitlisî soylu bir aileden gelmiştir (Hoca Sadettin Efendi, 1979: 246). İdris-i Bitlisî'nin annesinin ismi hiçbir kaynakta belirtilmezken babasının ismi Mevlânâ Hüsameddin Ali el-Bitlisî olarak kaydedilmiştir. Babası Hüsameddin Ali mutasavvıf, âlim ve faziletli bir kişidir. Bazı kaynaklar Hüsameddin Ali'nin Sühreverdîye tarikatına bağlı Şeyh Ammar bin

Yasir el-Bidlîsî'nin müridi olduğunu belirtirken (Karataş vd., 2008: 29) bazı kaynaklar ise Ahmet Yesevi hazretlerinin yolunda giden bir zat veya Yahya Şirvanî yoluna mensup Dede Ömer Rüşenî hazretlerinin öğrencilerinden bir şeyh olduğunu ifade etmiştir (Serdar, 2018: 21) Hüsameddin Ali, Diyarbakır'da iken Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın sarayında divan kâtipliği görevini yapmıştır. Uzun Hasan 1469 yılında başkenti Diyarbakır'dan Tebriz'e nakledince Hüsameddin Ali'de ailesiyle birlikte Tebriz'e yerleşmiş ve burada Molla Cami'nin toplantılarına katılmıştır (Serdar, 2018: 21-22). Ömrünün son günlerini Tebriz'de geçiren Hüsameddin Ali, 1495 yılında burada defnedilmiştir (Karataş vd., 2008: 29). İlk tahsilini babasından alan İdris-i Bitlisî çok iyi bir eğitim görmüş Arapça ve Farsça dilleriyle birlikte akli ve dinî ilimleri en iyi hocalardan tahsil etmiştir. İlmî çalışmalarını ise Bitlis, Diyarbakır ve genç yaşta ailesiyle birlikte gittiği Tebriz çevresinde gerçekleştirmiştir (Karataş vd., 2008: 31-32).

Önceleri Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu Yakub Bey'in yanında görev alan İdris-i Bitlisî, Şah İsmail'in Akkoyunlu Devleti'ni ortadan kaldırması ve Safevi saltanatını kurması ile İran'dan kaçmış ve Osmanlı Sarayı'na sığınmıştır. 1485 yılında II. Bayezid'e yazmış olduğu tebriknâme ile padişahın dikkatini çekmiş ve zamanla Osmanlı Sarayı'nda itibar kazanmıştır (Babinger, 1992: 51-52). Ayrıca İdris-i Bitlisî, II. Bayezid'in emri ile "*Heşt Bihişt*" adlı Osmanlı tarihini yazmaya başlamış ve otuz ay içerisinde tamamladığı eserini padişaha sunarak 50.000 akçe ile ödüllendirilmiştir. Daha sonraki zamanlarda ise II. Bayezid'in özel nişancısı olarak görevlendirilmiştir. Bu dönemde birçok hizmette bulunan İdris-i Bitlisî, 1511 yılında hac yolculuğuna çıkarak Mekke'ye ulaşmış ve II. Bayezid'in ölümüne kadar orada kalmıştır. II. Bayezid'in ölümünden sonra Yavuz Sultan Selim'in padişah olmasıyla İstanbul'a dönmüştür (Özcan, 2000: 486). Akabinde İdris-i Bitlisî Yavuz Sultan Selim'in hizmetine girmiş ve onun doğu politikasında önemli rol almıştır. Yavuz Sultan Selim tarafından Amasya'daki ordugâhından defalarca Kürdistan'a gönderilmiş ve Kürdistan'ın bütün şehirlerinde (Bitlis, Amid ve Hasankeyf) çıkan ihtilal de başarı gösterince padişahın emriyle Kürdistan ona verilmiştir (Hammer, 2003: 166). Bunun dışında İdris-i Bitlisî bu dönemde İran Seferi'ne ve Çaldıran Savaşı'na katılmış, İranlıları yenerek Mardin'i fethetmiş Musul ve Urfa'yı Osmanlı topraklarına katmak için birtakım görüşmelerde bulunmuştur. Fethedilen memleketin iç düzenini güçlendirmiş, daha sonra Mısır Seferi'ne katılmıştır. Mısır'ın idaresine ilişkin arz ettiği düşüncelerini kabul ettirmek için padişahı ihtişamlı bir kaside ile övmüştür (Babinger, 1992: 52). Ömrünün son yıllarını İstanbul'da ilmî çalışmalar yaparak geçiren İdris-i Bitlisî bu sırada Kanuni Sultan Süleyman'a şark seferi konusunda önerilerde bulunmuştur. 65-70 yaşlarında vefat eden müellif, Eyüp'te eşi Zeynep Hatun'un yaptırdığı mescid civarındaki İdris Köşkü denilen yere gömülmüştür (Özcan, 2000: 486).

Eserleri

Tarih, siyaset, tıp, felsefe, tasavvuf, kozmografya, ahlak ilimleri ile uğraşan İdris-i Bitlisî Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere birçok eser kaleme almıştır. Eserlerine bakıldığı vakit şunları söylemek mümkündür:

1. Beyzavî Tefsiri Üzerine Hâşiye: Bu eser tamamlanmamış olup bazı ayetlere dair bilgiler bulunmaktadır. Eserin başında II. Bayezid'e sunulan Kaside-i Belîğa yer almaktadır.

2. Hakku'l Mübîn: Gülşen-i Râz sahibi Şeyh Mahmûd Şebüsterî'nin "Hakka'l-Yakîn risalesinin tefsiridir.

3. Şerh-i Tecrîd Hâşiyesi.

4. Şerh-i Hadîs-i Erbaîn.

5. Münâzaratü's - Savm ve'l - İyd: İdris-i Bitlisî bu eserini II. Bayezid'e takdim etmiştir.

6. Şerh-i Fusûsü'l - Hikem.

7. Kânûn-i Şâhenşâhî: Kanuni Sultan Süleyman'a takdim edilen bu eser Farsça olarak kaleme alınmıştır. Bu eserde ahlak ve siyaset konu edilmiştir.

8. Şerh-i Manzûme-i Gülşen-i Râz.

9. Mir'atü'l - Cemal: Farsça yazılan bu eser II. Bayezid'e sunulmuştur. Ahlak ve siyasetten bahsedilen bu eser öğretici türdendir.

10. Kenzü'l - Hafî fi Beyan-ı Makamati's Sofî.

11. El - Ebâ an Mevâkii'l - Vebâ: Bu eser I. Mahmud döneminde ulema olan Bitlisli Mehmed Salih Efendi tarafından tercüme edilmiştir.

12. Heşt - Bihişt: Bu eser, Osman Gazi'den II. Bayezid dönemine kadarki süreci ele almıştır. Yani eserde sekiz padişah döneminden bahsedilmiştir. Daha sonra oğlu Ebu'l-Fazl Mehmed Efendi tarafından bu esere zeyl yazılmıştır. Sultan I. Mahmud'un emri ile Vanlı Abdülbâkî Sa'dî Efendi tarafından eser tercüme edilmiş bu ise Hamidiye Kütüphanesindedir.

13. Terceme-i Hayatü'l - Hayavan: Bu eserde İdris-i Bitlisî'nin hayatı ele alınmıştır. Ayrıca bu eserde müellifin Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde yazdığı şiirleri de yer almıştır. İdris-i Bitlisî Yavuz Sultan Selim'in emri ile tercüme ettiği bu eserini daha sonra padişaha sunmuştur (Bursalı Mehmed Tahir Bey, 1975: 68-69).

14. Risâle-i Bahâriye: 1490'lı yıllarda Farsça yazılmış olan bu eser Akkoyunlu hükümdarı Yakûb Bey'e ithaf edilmiştir. Tabiat olaylarının ve mevsimlerin süslü nesir tarzında anlatıldığı bu eser, dört bölümden meydana gelmiştir.

15. Risâle-i Hazâniye: Bu eserde Sultan Yakub ile İdris-i Bitlisî'nin Azerbaycan'dan Erran'a yapmış olduğu seyahat hakkında bilgiler yer almaktadır.

16. Şerh-i Kasîde-i Hamriyye: Arapça ve Farsça kısa manzum parçaların yer aldığı bu eser, 1503-1504 yıllarında Şehzâde Ahmed'e sunulmak için kaleme alınmıştır.

17. Mir'atü'l – Uşşâk: Bu eser, Yavuz Sultan Selim'e takdim edilmiştir. Mukkadime ve iki bölümden meydana gelmiştir.

18. Münâzara-i Işk bâ-Akl: Tasavvufi ve felsefi nitelikteki bu Farsça mensur eserde akıl ve aşk münazara ettirilmiştir.

19. Kasâid ve Münşeât ve Mürâselât: Bu eser, İdris-i Bitlisî'nin Osmanlı padişahları ve diğer devlet adamları hakkında yazdığı Farsça kasideleri ve mektupları içermektedir.

20. Mecmûa-i Münşeât: 9. yüzyılın son çeyreği ile 10. yüzyılın ilk yarısı arasında yazılan ve mektuplardan oluşan bir mecmuadır. İçindeki mektupların bir kısmı İdris-i Bitlisî'ye ait iken bir kısmı da oğlu Ebu'l-Fazl'a aittir.

21. Şerh-i Mesnevî-yi Ma'nevî: Farsça yazılmıştır. İdris-i Bitlisî'nin Sultan Süleyman adına Mevlana'nın Mesnevi'si üzerine yazdığı şerhtir.

22. Risâle fi Ma'rifeti'n-Nefs: Arapça olan bu eser giriş, altı bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Ruh ve onunla ilgili konular hakkında bilgiler içermektedir.

23. Şerhu Esrâri's-Savm min Şerhi Esrâri'l-İbâdât: Oruçla ilgili hükümlerin yer aldığı bu eser Arapça yazılmıştır. 1511-1512 yıllarında Mısır'da yazılmış ve Memlûk Sultanı Kansu Gavri'ye sunulmuştur (Gülçiçek Akçay, 2021: 1).

İdris-i Bitlisî ve Kânûn-i Şâhenşâhî

Kânûn-i Şâhenşâhî

Kânûn-i Şâhenşâhî, Yavuz Sultan Selim dönemine ait siyasetname türünde bir eser olup içerik bakımından geniş ölçüde şer'i esaslar ve hükümlere yer vermektedir. Padişahlara verdiği nasihatler ve bilgilerle adeta bir kanunnameyi andırmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı Fatih Kanunnamesi'nden sonra Osmanlı Âmm Hukuku'na ilişkin en önemli kaynaktır. Birçok alanda Farsça, Arapça ve Türkçe telif-tercüme eserler yazan İdris-i Bitlisî bu eserini Yavuz Sultan Selim'e sunmak için hazırlamış olsa

da eser muhtemelen Kanuni Sultan Süleyman'a takdim edilmiştir. *Kânûn-i Şâhenşâhî*, mukaddime ve dört bölümden meydana gelmiştir. Müellif, esere “Allah’a hamd, peygamber ve aline salât ü selâm ve Hanedan-ı Al-i Osman’a medh ü sena” sözleriyle başlamıştır. Eserin adını andıktan sonra eseri neden yazdığını bildirmiştir (Altay, 2011: 1801-1802). Eserde Kur’an ayetleri, hadisler ve bazı öğretici hikâyeler yer almıştır. Eserin bölümleri detaylı incelendiğinde şunları söylemek mümkündür:

Mukaddime (Saltanatın - Hilafetin Anlamı ve Gerekliliği)

İdris-i Bitlisî, bu bölümde saltanatın ve hilafetin anlamını ve gerekliliğini birinci mesele ve ikinci mesele alt başlıkları adı altında izah etmeye çalışmıştır. Birinci mesele kısmında saltanatın ve hilafetin anlamını açıklarken İsrâ Suresi’ndeki “*Ant olsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık*” ayetinden yola çıkarak Allah’ın insanoğlunu tüm varlıklardan üstün tuttuğunu ona nimetler vererek tüm yaratılmışlara önder olması hususunda onu değerli kıldığını ve nimet olarak da ona halifelik ve saltanat bahsettiğini belirtmiştir. Halife, müellife göre “*öncekine tabi olan ve öncekinin yerine geçen*” olarak tabir edilmiştir. Halife yeryüzünde Allah’ın gölgesidir; o yüzden halife olacak kişinin ahlaklı, asil ve soylu olması gerekmektedir. Bu bakımdan dünya üzerinde halifelik görevini yerine getirebilecek, dünya âleminin düzenini kurabilecek, rabbani sıfatlara sahip ve nefsinin kötülüklerden arındırılmış, olgun bir kişiliği kendinde barındıran bir kişi; eğer yücelik ve efendilik tahtına oturursa o kişiye “mana sultanı” denir. Peygamberler, dört halife ve mezhep imamları, veliler bu gibi sultanlardır. Bu kişilerin şahlık tahtında oturup emir ve yasakları yürütme gibi yetkileri yoktur; ancak insana ait mükemmel ve benzersiz özelliklere haiz olduğundan dünya âlemine tayin edilir, ameli ve ilmi olgunluğu nefsinde barındırır insanoğlunun önderliğine ve rehberliğine yakışır niteliklere de sahip olursa padişah olarak kabul edilir (İdris-i Bitlisî, 2022: 17-18). İdris-i Bitlisî, saltanat tahtında oturacak padişahın bu makama nasıl layık olması gerektiğini eserinde şu sözlerle izah etmiştir:

“Eğer dünya mülkü padişahı, o ruhani manaların sıfatı ile vasıflanmaz; Allah ahlakı ile ahlaklanmada Allah’ın gölgeliğine layık olmazsa; ona verilen sultanlık ismi, mecaz ve istiare yoluyla satranç oyununda bir taş olan şah kabilindendir. Resim kâğıdı üzerinde sultan şeklinde resmedilmiş ruhsuz bir tasvire hakikaten bakıldığında, diğer tasvirlerden daha mümtaz olduğu görülür” (İdris-i Bitlisî, 2022: 19).

Mukaddime’nin ikinci meselesi ise hilafetin ve saltanatın gerekliliği üzerinedir. Müellif, burada halifeliğe ihtiyaç duyulduğunu belirtmiş ve sultanlık hükümleri mülahaza edilirken ilim ve kudret sıfatının halifelerde ve padişahlarda bulunması gerektiğini söylemiştir. Bilindiği üzere peygamberlerin, halifelerin, nebilerin ve imamların gönderilmesindeki amaç dünya âleminin düzenini sağlamaktır. Bunların görevleri emir ve yasaklar konusunda doğru yolu göstermektir. Bu açıdan Allah’ın kitabı Kur’an-ı Kerim ve Peygamberinin sünneti en iyi kılavuz ve en önemli iki ilahi kanunname. Şöyle ki; İdris-i Bitlisî, “*Allah’ın kitabını oku, anla doğru yolu bulursun; şeriatı, sünnet ölçüsü ile öğren. Efendine yönel ve doğru ol, şerefli olmanın onun hizmetinde bulunmakla olduğunu bil*” (İdris-i Bitlisî, 2022: 19-21) sözleri ile Kur’an-ı Kerim’in ve Peygamberin sünnetinin padişahlara ve sultanlara en iyi yol gösterici olduğunu belirtmiştir.

Padişahlar, peygamberler ve velilerden sonra yaratılmışların en faziletlisidir. Buna binaen padişahlar, ilim ve kudret sıfatları ile Peygamberin şeriat hükümlerini yerine getirmeyi adaleti sağlamayı, içtihat ve cihat yolunda dine hizmet etmeyi bilmelidir. Bu onun yararınadır; çünkü iyi anılmak, duayı ve övgüyü hak etmek bu şekilde gerçekleşmektedir. Padişahların ve adalet sahibi sultanların, ilim açısından Allah’a yakın; kudret açısından mahdum ilminden faydalanması gerekmektedir. Ancak mahdum ilmi içerisinde hadım ilmi vardır ki bu şeriat ilmi ve peygamber yasasını içermektedir ve devrin padişahları, sultanları için gereklidir. Allah’ın tevhidi ve marifeti olan mahdum ilmi de padişahların ve sultanların mahdum amelini yerine getirmesi için şarttır. Mahdum amelinden kasıt ise şehirlerdeki düzeni korumak, güzel ahlaka ve huya sahip olmaktır. Güzel ahlak ve huy kazanmakta şeriat ilmini ve peygamber yasasını bilip yerine getirmekle mümkündür. İdris-i Bitlisî bu durumu şu sözlerle açıklamıştır: “*Kendi ahlak ve davranışı şeriat ve tarikata yaraşmayan kimse, şeriat ve adalet yönünden âlemin hâletini nasıl düzeltebilir, insanoğlunun günlük geçim kaygısından ve ihtiyaçlarını karşılama endişesinden nasıl kurtarabilir*”. Her ne kadar padişahlar ve sultanlar doğuştan

kaynaklı huy ve karaktere sahip olsa da geçmiş halifelerin ve sultanların hallerini araştırıp inceler, peygamberlerin ve velilerin sünnetlerini takip eder ve onların izinde giderse yüce Allah onun makamını ve mertebesini artırır (İdris-i Bitlisî, 2022: 23-25).

Birinci Maksat (Lâtime-i Rabbâniyenin Ortaya Çıkışı ve Hilafetin Hak Edilmesi)

Bu bölümde müellif, saltanat ve hilafet sahibi padişahları, sultanları yok olma ve eksilme tehlikesinden uzaklaştıracak esasları belirtmiştir. Bilindiği üzere yüce Allah'ın kullarına ihsan ve inayeti çoktur ona nimetler bağışlar ve bu da vehbi ve kesbî nimetler şeklinde kendisine ulaşır. Vehbi nimet, kulun hiçbir çaba ve çalışma göstermeden Allah'ın inayetiyle kuluna verdiği nimettir. Yüz güzelliği ihsanı, devlet ve ikbal bağışı vehbi nimet içerisinde yer almaktadır. Öte yandan kul çalışır, çabalar meslek ve sanat edinerek mal elde ederse o nimete kesbî nimet denir. Vehbi nimetler, dış etkenler sebebiyle dağılma ve sarsılma tehlikesinden uzaktır. Hiçbir düşman bu nimeti (görünüş güzelliği, akıl, zekâ, kutlu talih, feraset vb.) azaltıp yok etme gücüne sahip değildir. Ancak kesbî nimetler, dış etkenler sebebiyle yok olma tehlikesi içerisinde. Bir afet ve felaket sonucunda bu nimet yok olabilir; fakat insan, kudreti dâhilinde tedbir alıp bunu önleyebilir. Şüphesiz vehbi nimetler arasında hilafet ve şahinşahlık nimeti en büyük, en yüce ve en şerefli nimettir. Bu nimete sahip olan kimse, Allah'ın bütün kullarına yardım etmeyi, ilahi şeriat ve kanunlara göre hareket etmeyi, memleketi koruyup kollamayı, merhametli ve adaletli olmayı bilmelidir. Öyle ki hilafet makamı felaketlerden etkilenmez ve gün geçtikçe şerefi artar (İdris-i Bitlisî, 2022: 26-29).

Vehbi nimetler içerisinde yer alan iyi ve güzel ahlaka sahip olmak, hilafet ve saltanat temelinin sağlam olmasında ve devletin uzun süre devam etmesinde önemli rol oynamaktadır. İdris-i Bitlisî bu konuya şu sözleriyle açıklık getirmiştir:

“Dini ve dünyevi saadetlerin bütün menşei ulvi bir ahlaka sahip olmaktır. Manevi ve zahiri olgunlukları kazanmanın başlangıcı, yüce bir ahlakla vasıflanmaktır. Başlangıçtan güzel ahlakla yaratılmış her padişaha bahşedilen ilahi bağışların en güzeli, güzel ahlakla yaratılmış olmaktır; bu bağışın faydaları sonsuzdur. Bu sebeple bu güzel ahlakın nimetleri dünyada ve ahirette soyunun soyuna kadar ulaşır. Onun tesiri hizmetkârlarına ve tebaasına belki de milletlere akseder; şükre ve övgüye, hayır duaya vesile olur. Eğer mesela bir padişah kerem sahibi ve cömert olursa halkın, ordunun ve tüm saltanat erkânının gönlü ihlas ve muhabbet makamında onunla birlikte bulunur ve topluluk tam bir inançla o padişahın hizmetine ve köleliğine bağlanır ki ve bu sermaye de mülkün ve varlığın nizamına; şimdi ve gelecekte güzel anılmaya sebep olur. Eğer aynı şekilde tabiatında güzel ahlakın aksi sıfatlar toplanmış, tıyneti bu sıfatlarla yoğrulmuşsa şüphesiz hüküm ve kanunları, kendi bencil heveslerine uygun, yaraşık olmayan ahlakınca yürütür. Bu sebeple tebaasından pek çok kişi ondan ayrılır ve üzüntüye kapılır. Gönüllerden onun şerrinden korku ve keder doğar. Bu da kuşkusuz memleketin ve ordunun karışmasına sebep olmakla birlikte beşer de nefret duygusunun var olmasına yol açar” (İdris-i Bitlisî, 2022: 31-34).

Padişahlara bahşedilen vehbi nimetlerden hanedan nesebinin yüceliği, soyunun büyüklüğü, padişahın güzel ahlakla birlikte güzel yüze sahip olması, akıl, feraset, sezgi ve idrak gücüne sahip olması; hilafetin hak edilmesi ve devletin uzun süre devam etmesi için mühimdir. Padişahın emir ve yasakları ile halkı itaatı altına alması ve itibarının artması için soyunun, aslının yüceliği ve hanedanın büyüklüğü önemli bir husustur. Güzel bir yüze sahip olan padişah, gönüllerde dostluk duygusunun var olmasına sebep olur. Böylelikle halk ile muhabbeti artar ve halk ona ihtimam gösterir. Din ve devlet işleri akıl sahibi iyiyi ve kötüyü bilen bir padişaha verilirse işlerin düzenlenmesinde, saltanat ve memleket arasındaki ilişkilerde güvenilir intiba bırakır. Eğer memleket işleri akıl sahibi bir padişaha verilmezse acizlik alametleri ortaya çıkar ve devlet yıkılmaya yüz tutar (İdris-i Bitlisî, 2022: 34-36).

İkinci Maksat (Şahlık Tahtı İçin Gereken Ahlaki Faziletler)

İkinci maksat başlığı altında yer alan bu bölümde müellif, padişahlık tahtına oturan yöneticinin ahlaki değerlere sahip olması gerektiğini belirtirken tebaanın ve ordunun kumandanlığını yapacak kişiye

yakışır ahlaki faziletleri açıklamıştır. Buna göre şahlık rütbesine layık görülen sultanların ve halifelerin övgüye değer ve sevilen ahlaki faziletlerle sahip olması gerekmektedir. Şahlık tahtına layık görülen kişi her kimse, yüce Allah'ın kendisine bahsettiği güzel ahlaki koruyup muhafaza etmelidir. Bunun için de geçmiş sultanlardan naklolan haberleri ve havadisleri araştırıp incelemeli ve onlardan ders çıkarmalıdır. Hilafet ve saltanat sahibi kişi, Allah'a sığınır nefsinin kötülüklerden korur, din âlimlerinin ve halifelerin izinde gider, peygamberlerden aktarılan haber ve havadisleri rehber olarak takip ederse yüce Allah onun makamını yüceltir ve arzularını yerine getirir. Bilinmelidir ki padişah olan kişinin bu makamı hak etmesi için de bazı ahlaki faziletlerle sahip olması gerekmektedir. Bu faziletler sırasıyla şöyledir: (İdris-i Bitlisî, 2022: 37-39).

İffet Ahlakı

İffet ahlakı ile vasıflanmış bir padişah, nefsinin arzularıyla hareket etmeyeceğinin bilincinde olmalıdır. Bu kişi nefsinin her istediğini kabul etmeden ve savurganlık, müsriflik yapmadan iffetini korursa, peygamberlerin, nebilerin kanunlarına ve adaletli sultanların kurallarına uyarsa yüce Allah devletin ömrünü uzatır. Bunun aksine bir iffet ahlakına sahip olursa devleti ve makamı yok olur gider. Bu durumu İdris-i Bitlisî şu şekilde açıklamıştır:

“Güç ve saltanat sahibi, iffet ahlakını şehvani kuvve üzerinde rehber tayin etmezse; şeriat önderi ve adalet sayisi, nefse hoş gelen nefsanî isteklere meylettğinde kendi arzularını hilafet mülkünün muhafızlığından men etmezse hariz nefsin hazzını tatmak için onun tabii olarak başka bir nimetin yok olacağını mutlaka bilmesi; kendi heves düşkünü nefsinin isteklerine ulaşabilmek için zaruri olarak emri altındakilerin ırzını ve namusunu kirletmeyi göze alması gerekir. Muhakkaktır ki bu bencil tavır halkta ve orduda nefretin uyanmasına, nihayetinde ülkenin ve saltanatın yok olmasına sebep olur. Böylesi bir hadiseyi, heves düşkünü sultanlar tecrübe eder ve böylesi korkusuz bir zalimin saltanatının yıkılıp hayatının ve makamının heba olacağı konusunda şeriat ve hikmet erbabı hem fıkirdir” (İdris-i Bitlisî, 2022: 39).

İffet ahlakına sahip bir padişahın bu ahlak adı altında bazı sıfatları kendinde bulundurması gerekmektedir. Bu sıfatlardan birincisi cömertliktir. Bu ahlak her padişahta bulunması gerekmektedir. Çünkü bu ahlakı kendinde barındıran her padişah sürekli düşman ve hasımlarının isyan taarruzundan kendini ve devletini emniyette hisseder. Cömertlik sıfatı, ülke idaresinde, saltanat işlerinde, halkı korumada önemli bir yere sahiptir. Bunun için padişah, malının azalıp yok olmasından korkup üzülmemelidir, bahşişlerini bolca dağıtmalı ordusuna malından bağış yapmalıdır. Şöyle ki; *“Sultanın dostu ordusudur, malı da düşmanı. Ordusuna ita etmekle malı azalırsa dostu ve yaveri kuvvetlenir. Ordusuna malından bağışlamayıp malı artarsa, yaveri olan ordusu zayıflar”* (İdris-i Bitlisî, 2022: 46-48). İffet ahlakının diğer bir sıfatı hayâdır. Hayâ ahlakı doğuştan gelen bir sıfat olup nefsin arzuladığı ve uygun olmayan eylemlerden kendini engellemektir. Bu sıfatın padişahlarda bulunması, sahip olunacak en büyük servettir. Çünkü padişah hayâlı olursa halkın refahını gözeterek ülkenin güvenliğini sağlar. Hayâli bir padişah, halkın mal ve namusunu o sıfat adı altında korursa, kanunları ve fermanları hayâ sıfatı himayesinde ihtimam ile yürütürse halk onu destekler, över ve ona dua da bulunur. Şayet kudret ve makam sahibi padişah, nefsanî arzularına kapılıp hayâsızlığı ele alırsa o kişi mülkünü, emniyetini, iktidar ve gücünü kaybeder (İdris-i Bitlisî, 2022: 50-51).

Cesaret Ahlakı

Her mahlûkta bilhassa padişah ve sultanlarda cesaret sıfatı olması gerekmektedir. Padişah olan her kimse, işini öfke ve korkaklıkla yapmamalıdır. Zira padişah öfkeli ve korkak olursa tehlikeli işlere girişir ve bu da kendisiyle beraber halkını, hizmetkârlarını helaka ve fesada sürüklenmesine neden olur. Bunu, İdris-i Bitlisî şöyle izah etmiştir:

“Eğer sultan korkak olursa hasımlarını defetmede, zalimi mazlumdan uzaklaştırmada kendini geri çekerse; kuruntular ve vehmi düşüncelerle kendi saltanatının himayesinde olan insanları korumazsa veya korumaktan kaçınırsa bu durum düşmanların saldırısına, hasımların yağmasına sebep olur ve bu padişahların ve sultanların zem olunmuş en kötü hasletidir. Ancak cesaret, bu melekelerin itidal hattı olduğu için tebaanın emri altında olanların haletinin

nizamına; ordu ve askerinin cesur ve yürekli yaver ve yarenlerini ümit var olmasına sebep olur” (İdris-i Bitlisî, 2022: 41).

Padişahlara ve sultanlara yakışır cesaret ahlakının birinci sıfatı, nefsin kibri ve himmetin yüceliğidir. Bu sıfat, dünyalık işlere kapılmamayı, nefsin istek ve arzularına itibar etmemeyi, önem vermemeyi kapsamaktadır. Yüce Allah, kutlu bir padişaha hilafet şerefi ve sultanlık makamı bahşettiği gibi, yapmış olduğu en küçük hata sonucunda saltanat makamını elinden alır, onu esir bir köle ve değersiz bir dilenci vasfına koyar. Bu yüzden padişah olan kişi ebedi olmayan bu makam için kibirlenmemeli; böylelikle himmet nazarını yalnızca Allah’ın rızasını elde etmek için tahsis etmelidir. İkinci sıfat hilim ve vakar sıfatıdır. Bu sıfata sahip olan padişah, nefsinin sakın tutmalı ve ağırbaşlı olmalıdır. İktidar ve kudret sahibi padişah, kendisini öfkeliendiren durumlara karşı sakinlik ve güzellik göstermezse ülke halkına, askere ve tüm tebaaya zarar verir. “Zira öfkeli ve kötü huylu olmak çirkin işlerdendir. Sabır otu balı nasıl bozarsa öfke de imânı öylece bozar. Öfkesini içinde tutup onu söndürebilen kimsenin kalbini Allah güven ve inançla doldurur” (Defterdar Sarı Mehmet Paşa, 1969: 98). Bundan dolayı saltanat sahibi padişah hilim ve vakar sıfatlarını kendinde barındırmalıdır. Cesaret ahlakının diğer bir sıfatı ise gayret ve hamiyet sıfatıdır. Bu sıfat, din ve devleti felaketlerden muhafaza etmeyi içermektedir. Sultanlar muhafız ve vali rütbesine de sahip olduğu için hamiyet ve gayret sıfatıyla ülkesini ve peygamberin şariat kanunu korumalıdır (İdris-i Bitlisî, 2022: 51-54).

Hikmet Ahlakı

İktidar ve kudret makamında olan padişah, isteklerine kavuşmada ve isteklerini elde ederken de nefsinin hizmetkârı olmama hususunda, saray ve memleket işlerinin düzenlenmesinde ilim ve akılla gerçeği bulma vasfına sahip olmalıdır. Hükümdarlık yolunda bu ahlak büyük bir ihtiyaçtır. Fakat padişah akli gücünü yalnızca nefsi zevklerinde, hayali ve vehmi isteklerine kavuşmada kullanırsa Allah’ı unutmuş demektir (İdris-i Bitlisî, 2022: 42). Din ve mülk sahiplerinin gerçeği soruşturması için önemli bir ahlak olan hikmet ahlakının sıfatlarından ilki, zihin berraklığı ve çabuk anlamadır. Eğer bir padişah, temiz bir fitrata ve düşüncesinde kusursuz bir arılığa sahipse hak ve vaki olanı, idrak ve sezgi gücüyle hemen anlayabilir. Hikmet ahlakının ikinci sıfatı tezekkür ve tahaffuz sıfatıdır. Bunu müellif şu sözleriyle açıklamıştır:

“Sultanlar Hakk’ın tezahürü oldukları için din ve memleket meseleleri hususundaki ilmi ihata ve şümül konusunda teyakkuz ve intibah sahibi olmalı ve kendisini her zaman fikirleriyle ve bilgeliğiyle tebaasına ve ordusuna göstermelidir ki halk sultanın zeyrek olduğunu ve hafızasının güçlü olduğunu düşünerek kanunlarına muhalefet etmeye cüret edemesin ve daima onun bilgisinin korku ve heybetinden muhalefet ve hilaf yoluna sapmasın” (İdris-i Bitlisî, 2022: 54-56).

Adalet Ahlakı

Devlet kavramının açıklanması olan adalet, Türk töresinin en önemli hususudur (Kafesoğlu, 1998: 349). Bu bakımdan her işini doğruluk ve adaletle yapan padişah halkını ve memleketini huzur içinde bırakır (İmam-ı Gazali, 1969: 53). Hilafet ve saltanat sahibi padişahın görevi doğru ve temiz niyetle adaleti sağlamak, zulüm ve fesadı engellemektir (Koçi Bey, 1972: 86). Padişahlarda ve sultanlarda bulunması gereken adalet ahlakını, İdris-i Bitlisî şu şekilde yorumlamıştır:

“Tüm insanlığa özellikle hilafet ve saltanat tahtını kuşananlara yaraşan iktidar ve şahlık gücünü tartan bu adalet mizanını, daima terazi dili yapmalarıdır ve her zaman tebaasına ve ordusuna, Allah’ın yarattığı tüm mahlûka karşı kendi varlık mülkünün amellerinin ölçülerini ve ahvalinin miktarlarını bu mizanda doğru bir şekilde ölçüp tartmaları; az veya çok olan mizanın her kefesini, kıfayet eliyle bir dengeye getirip eşitlemelidir. Her ne kadar bu adalet ahlakı bütün nefislerin varlık ülkesinin zaptı için gerekli olsa da sultanların ve iktidar ehlinin ona daha çok ihtiyacı vardır. Çünkü sultan kendi ülkesinde, cumhurun salâhının medarı ve işlerin nizamı konusunda da pek çok kimsenin tedbirinin senedir. Padişahın varlığında bu faziletin tesirleri ve bu hasletin faydası tam ve umumidir” (İdris-i Bitlisî, 2022: 43-44).

Saltanatın sağlanması konusunda önemli bir husus olan adalet ahlakının da kendi içerisinde sıfatları bulunmaktadır. Bunlardan birincisi şefkat ve sadakattir. Akıllı bir padişah halkına ve ordusuna şefkat göstererek halkını ve ordusunu kendi himayesi altında korumalıdır. Böylece bütün tebaası ve emrindekiler kendini güvende hisseder bu da padişahın ömrünü uzatır, devletini baki kılar. Adalet ahlakının ikinci sıfatı ise güzel bir mükâfat ve vefa sıfatıdır. Bu sıfat, kulların hakkının ödemesini ve vaat edilenlerin yerine getirilmesini içermektedir. Buna göre padişah, kullarının kendisine vefalı olmasını ister ve velinimetin hakkının ödenmesi için verilen nimete şükür etmesini bekler. Öte yandan kul da padişahın hizmetlerine karşılık mükâfatlandırılmayı bekler ve vaatlerini yerine getirmesini ister. Eğer padişah böyle bir davranışta bulunmazsa kul gönül rızasıyla hizmet ve fedakârlık yapmak istemez. Bu da mal ve mülkün yok olmasına sebep olur (İdris-i Bitlisî, 2022: 56-57).

Üçüncü Maksat (Padişahlık Makamına Yakışır İşler ve Faaliyetler)

Bu bölümde müellif, sultanlık tahtına, padişahlık ve emirlik rütbesine layık faaliyet ve fillerden bahsetmiştir. Buna göre dönemin padişahları ve sultanları vakitlerini faydalı ve zorunlu işlerle geçirmelidir. Halkın düzenini düşünmelidir. Koydukları kanunlar, akıl ve adalet yoluna uygun olmalıdır. Güzel ahlaka sahip olan bir padişah beğenilen ameller ve övülen işler yapmayı tahakkuk etmelidir. Padişahların ve sultanların hükümlerinin yürütülmesi ilgili amelleri, insanlar arasında emir ve yasakların yerine getirilmesi için gereken işleri, İdris-i Bitlisî bu bölümde kanun ve kaideler şeklinde ele almıştır. Buna göre;

Birinci Kanun: Bu kanun, sultanların ve padişahların diyaneti hakkındadır. Adil sultan ve dindar bir padişah her mecliste ve toplulukta Allah'ın hükümlerini büyük bir ihlas ve bağlılıkla yerine getirmeli, Peygamberin şeriatının şiarlarına önem vermeli ve dine hizmet etmelidir. Şayet padişah, bu kanun yolunda devam ederse halk ve ordusu onun Allah'ın hükümlerine bağlı olduğuna, şeriatın yolundan ayrılmayacağına inanır; hem memleket hem de din ve devlet işleri düzene girer. Buna göre, sultana ve padişaha yakışır işlerden birincisi her zaman ve her hükümde dinin önemli işlerini dünya işlerine tercih etmemelidir. Şahlığı ve saltanatı ilahi hükümdarın hizmetçisi farz etmelidir (İdris-i Bitlisî, 2022: 58-62).

İkinci Kanun: Bu kanun, ordunun ve halkın ihtiyaçlarının sunulduğu, şahlık ve saltanat hükümlerinin yerine getirildiği, zayıf-güçlü fark etmeksizin herkesin ihtiyaçlarını arz ettiği padişaha ait bir divanın olması gerektiğini içermektedir. Padişahın nizamı âlemi sağlaması, insanların işlerini düzene koyması için de vezir, naip gibi divan üyelerine ihtiyacı vardır. Ancak bu divan üyelerinin de güvenilir, adaletli, temkinli ve dirayet sahibi bir kişiliğe sahip olması gerekmektedir. Bu divan üyeleri fakir, mazlum ve ihtiyaç sahibi herkesin ihtiyaçlarını padişaha dosdoğru iletmelidir. Şayet divan üyelerinden biri, ihtiyaç sahibi fakir bir kişinin ihtiyacını dikkate almaz ve bunu padişaha iletmezse padişahın da haftada iki gün halka izin vermesi gerekir ki ihtiyaç sahibi bu kişi, hacetlerini ve isteklerini padişaha iletebilsin. Bu izin ve dava günlerinde padişah, her taraftan görünecek şekilde perdedarın perdesi olmadan oturmalı ve mazlumlara dinlerken ve onlara cevap verirken de yumuşak ve dostane bir şekilde yüz yüze olmayı yeğlemelidir (İdris-i Bitlisî, 2022: 63-64).

Üçüncü Kanun: Bu kanun, ahkâm kaidelerinin külliyyatı, havas ve avamın önemli işlerini yerine getirirken uygulanacak kanunları kapsamaktır. Şöyle ki padişah, halkı ve ordusu üzerine bilgi edindikten sonra cezalandırma ve affetme hususunda acele davranmamalıdır. Ağır hükümlere karar verirken düşünüp taşınmak en doğrusudur. Aksi takdirde gazap ve öfke sıfatı ile hareket edip ceza vermek tehlikelidir. Eğer bir suç sürekli, kasten işleniyorsa ve suçu işleyen kişi alçak tabiatlı, habis nefisli ise bu durumda padişah, toplum zarar görmesin diye onu cezalandırmada şiddet gösterebilir; fakat suç işleyen kişi, haysiyet ve şeref sahibi, akıllı ve aydın kimselerdense bu kişiye hafif ceza verilmesi gerekir. Padişah yalandan uzak durmalıdır. Şayet yalan ile amel ederse halkın gözünden ve gönlünden düşer. Dolayısıyla padişahın sözü ile yaptığı iş birbirine uymalıdır. Hak ve hakikate uygun olmalıdır. Padişah ve sultanlar halkın isteklerini yerine getirirken emir ve hükümleri uygularken de tembel ve ihmalkâr olmamalıdır. Muhtaç ve aciz kimselerin isteklerini yerine getirirken hızlı davranmalı, acele etmelidir. Havas ve avamın önemli işlerini yerine getireceğine dair verdiği sözü, söz ve yazı ile bildirmelidir. Yaşlılara saygı ve hürmet göstermeli, değer vermelidir. İş, ehli olmayanın eline vermemelidir.

Büyüklerin işini toy gençlere bırakmamalıdır (İdris-i Bitlisî, 2022: 64- 68). Yine padişah ve sultanlar büyük işler ve önlemler hususunda doğru görüş sahibi, temiz kalpli samimi ve kendi yararını düşünmeyen kimselerle meşveret¹ yapmalıdır. Zira padişah, devlet erkânı ve ileri gelenlerle herhangi bir konuyu tartışıp onlara danıştığında isabetli düşünür ve karar almış olur. Padişah, önemli işleri tamamlamaya ayırdığı vakitler ve cemaat halinde ibadetlerin yapıldığı yerler dışında halka görünmemelidir. Eğer dostluk sohbetine ve işret meclislerine iştirak ederse soysuz ve kabiliyetsiz kimseler o topluma girmemelidir. Bu meclislerde yapılacak sohbetlerde kötü söz olmamalı, hikmetli sözler kullanılmalı, iyi işler üzerine konuşulmalıdır. Makam sahibi padişah, doğru insanlar ve İslam âlimleriyle sohbet etmeli, ordunun ve memleketin düzeni için de ehl-i kalemle ve silah erleriyle birlikte oturup konuşmalıdır. Alçak gönüllü olmalıdır. Havasla sohbet ederken kibirlenerek alaycı bir tavırla değil, ciddi ve mütevazı bir şekilde konuşmalıdır (İdris-i Bitlisî, 2022: 68-70).

Dördüncü Kanun: Bu kanun, kumandanlık ordusunu koruma, hizmetkârların mal varlığı ve orduya bağlı askerlerin durumu üzerinedir. Halk geçimini, padişahın ve sultanın yardımlarıyla sağladığı için toplumun salâhi hususunda bu yardımlar önemlidir. Padişah bu yardımları halka ulaştırdığı vakit yardımcılara ihtiyaç duymaktadır. Padişahın bu husustaki yardımcılarını iki kısımdan oluşmaktadır. Bunlardan biri mızrak ve kılıç erbabı, diğeri ise kalem ve beyan sahipleridir. Buna göre halkın güvenini sağlama, şehirleri fethetme ve bozguncuların zararlarını önleme kılıç sahiplerinin görevi iken saltanat varlıklarını ve orduya yiyecek toplama, padişah kanunlarını kaydetme, tebliğleri ulaştırıp beyanları iletme, hükümdarlık kanunlarını ve kazaları yürütme görevi ise ehli kaleme aittir. Bunun dışında padişaha bir de iki vezir gereklidir. Bunlardan biri mal ve mülk işlerini üstlenirken diğeri ordu ve devletin ileri gelenlerinin haliyle ilgilenmelidir. Böylelikle padişahın emri altında olan bu vezirler; bir taraftan orduyu korumak ve ülkeleri fethedip ele geçirmek için savaş malzemesi temin eder, diğer taraftan da orduya yiyecek ulaştırır, orduya malzeme hazırlar ve kentlerin bayındırlığını sağlar. Ordu veziri, zaman zaman orduda yoklama yaparak ordunun geçim durumunu ve yiyecek miktarını padişah bildirme konusunda ihtimam göstermesi gerekir. Buna göre padişahta bunu dikkate alarak ordunun ihtiyacını karşılamalı, rızkını kesmemeli ve azaltmamalıdır. Çünkü asker güçlü ve hoşnut olursa memleket sınırları her geçen gün genişler, saltanat toprakları büyür, halkın emniyeti sağlanır (İdris-i Bitlisî, 2022: 71-73).

Beşinci Kanun: Bu kanun memleketi koruma ve halkı iyi yönetme usulü; hazinelerin düzeni ve hazinenin yararlı işlerde kullanılması hususundadır. Memleketin, saltanatın düzeni için, halkı iyi bir şekilde idare etmek için padişah, halkına karşı cömert ve kerim sahibi olmalıdır. Padişahta bulunan bu cömertlik sıfatı, halkına ve emri altındakilere karşı bir zarurettir. İdris-i Bitlisî, bu sıfatın tamamlanması ve dünya işlerinin düzene girmesi hususunda konuyu birkaç kaideye bağlamıştır. Buna göre;

Birinci kaide, padişahın sürekli uyanık olması gerekmektedir. O, halk ve ordunun lideridir. Yüce Allah ona önderlik bahşettiği için onun da Allah'ın emirlerine saygı duyması, kullarına karşı şefkatli olması ve kanunları gözetmesi gereklidir. Şayet padişah, halkına adaletli davranmaz, merhamet etmez, zulüm yaparsa dünya sıkıntısı ve ahiret azabı çeker. Bunun içindir ki en iyi padişah kendini halkına adayan, onları seven, onlara şefkat ve merhamet gösteren padişaktır (İdris-i Bitlisî, 2022: 74-76).

İkinci kaide, padişahın nazarında halk, sonsuz bir hazinedir. Bu hazineyi korumak padişahın görevidir. Dolayısıyla halkı korumak için de onlardan fazla vergi almamak ve güçlerinin yettiği kadar mal ödeme yükü ve ödeme vazifelerini yerine getirmesini sağlamak gerekir. Zira halktan fazla vergi almak, vilayetlerin ve şehirlerin imarının yok olmasına, halkın ekonomik sıkıntıya düşmesine ve hallerinin perişan olmasına sebep olur. Padişah, halktan vergi alırken de belirli zamanda istemelidir farklı farklı zamanlarda istememelidir. Böylelikle halk, o dönem içerisinde ödemeye hazırlıklı olur, geçim planını ona göre sağlar (İdris-i Bitlisî, 2022: 78-80).

¹“Ey arkadaş, istişare edersen kendi yararını düşünmeyen biri ile istişare et. Kendi yararını düşünen kimse, menfaati uğruna, uygun olanı bile reddeder, uygunsuzu tercih eder”. Ayrıntılı bilgi için bk: Yusuf Has Hacı. (2009). *Kutadgu Bilig*. (Yaşar Çağbayır, Haz.) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 140-141.

Üçüncü kaide, padişah memleketi imar edip bayındır kılmalı ve korumalı vilayetleri ve insanların yaşadığı tüm yerleşim yerlerini canlandırmalı, insanlara yerleşim alanı sunmalıdır. Padişah, mülkünde imara elverişli yerlerin boş kalmamasına özen göstermeli, çiftçiyi tarım topraklarını işletmesi hususunda yönlendirmeli. Memleketin imarı her neye bağlı ise onu düzenleyip hazırlamalıdır. Onun için halkı tarla sürmek, ekin ekmek ve toprağı yararlı hale getirmek için görevlendirmeli ve bu görevi mecbur etmelidir. Devletin hazinesini de o toprağı bayındır hale getirmek için harcamalıdır (İdris-i Bitlisî, 2022: 80).

Dördüncü kaide, padişah işret meclislerinde sarhoşluk veren şeylerden mümkün olduğunca uzak durmalıdır. Çünkü onun akıl ve uyanıklığı nizam-ı âlem için önemlidir. Eğer işret meclislerinde içki içecekse bu üzüm şarabı olmalıdır. Afyon, esrar ve diğer sarhoş edici maddelerden uzaklaşmalıdır. Fakat şarabı da aşırı derecede içmemelidir. Şayet şarap içmede aşırılığa kaçarsa din ve devletin kökünü kazar, din ve milleti karışıklığa sürükler ve devletin yıkılmasına neden olur (İdris-i Bitlisî, 2022: 84).

Dördüncü Maksat (Manevi Saltanatı ve Daimi Huzuru Elde Etme)

Son bölüm olan bu bölümde İdris-i Bitlisî, dünyevi devlet aracılığıyla sonsuz saltanatın elde edilmesinin keyfiyeti hakkında bilgi vermiştir. İki cihan devletinin elde edilmesi ve sonsuz hükümlanlığın tamamlanması için bazı şartların olması gerekmektedir. Bu şartlar sırasıyla şöyledir:

Birinci şart, marifettir. Bu ise padişahın Allah'a olan kulluk borcunu yerine getirmesi, nimetlere şükretmesi ve salih ameller işlemesiyle gerçekleşir. Saltanat sahibi padişah, diğer kullarla kendini eşit görmeli, ibadet ve itaat farzlarını yerine getirmelidir. Allah'a kulluk ve itaat etmede diğer kullardan daha çok hak sahibi olduğunu bilmelidir. Nafile ibadetlerini gece gündüz demeden ihlasla gerçekleştirmelidir (İdris-i Bitlisî, 2022: 90).

İkinci şart, itaattir ve itaatlerin en büyüğü Peygamber'in şeriat ve yasalarına uyarak adaleti sağlamaktır. Dünya saltanatı makamında adaletli bir yönetici olup insanlar arasında genel düzeni sağlamak önemlidir. Adaletli bir padişahın memleketi mamur olur, hazinesi çoğalır, fakir halk daima onun yanında kendini emniyette hisseder, gelecek dünyada kurtuluşa erer ve derecesi artar (İdris-i Bitlisî, 2022: 91-92).

Üçüncü şart, bu şart saltanatın yüce nimetlerinden bağış yapmakla ilgilidir. Padişah, harabe olmuş, düşmanlar tarafından yıkılmış ve zamanla eskimiş cami veya ibadet yerlerini, köprüleri ve kervansarayları yeniden yapılandırıp imar etmelidir. Bunu yaparken de Müslümanların beytülmalından ve dinin sınırlarının hissesinden harcamalı, hayratların yararlarını daimi kılmalıdır. Padişah, Allah'ın kullarına sadık niyet ve ihlasla fayda sağlamalıdır. Böylelikle hükümdarlık ve şahlık tahtında dini mamur, dünyası düzgün ve bereket içerisinde olur (İdris-i Bitlisî, 2022: 92-93).

Sonuç

Yazıldığı dönemin siyasi, sosyal ve iktisadi durumu hakkında önemli bilgiler içeren siyasetnameler, vermiş olduğu nasihatler ve ahlak dersleriyle devlet adamlarına adeta rehberlik görevi görmüştür. Devlet yönetimine ve anlayışına yönelik önemli bilgiler ihtiva eden siyasetname türü eserler Osmanlı döneminde de varlığını sürdürmüştür. Osmanlı siyasetname geleneğinin bir ürünü olan ve bu çalışmaya konu edilen İdris-i Bitlisî'nin *Kânûn-i Şâhenşâhî* adlı eseri de devlet adamları için oldukça yararlı bilgiler içermektedir. Eserde padişaha saltanat ve hilafet makamının Allah tarafından verildiği ve bunun da bir nimet olduğu belirtilmiştir. Ayrıca müellif eserinde devletin uzun ömürlü olması için padişahta bulunması gereken vasıflardan ve padişahın görevlerinden bahsetmektedir. Bunlardan bahsederken de eserini ayetler, hadisler ve öğretici hikâyeler ile tezyin etmiştir. Siyaset ve yönetim bakımından ideal devlet anlayışını İdris-i Bitlisî, padişahın adaletli, cömert, bilgili, cesaretli ve iffetli olmasına bağlamıştır. Müellif, adaletli olmayı saltanatın sağlanmasında önemli bir husus olarak görmüş ve bunu her defasında dile getirmeye çalışmıştır. Sonuç olarak nizam-ı âlem nasıl sağlanır düsturundan yola çıkılarak kaleme alınan bu eserin, siyaset ve yönetim anlayışını ahlaki değerlere dayandığı anlaşılmaktadır. İdris-i Bitlisî'nin *Kânûn-i Şâhenşâhî* adlı eserinden faydalanılarak hazırlanan bu çalışmanın ideal devlet yönetiminin nasıl olması gerektiğini anlama açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Beyan ve Açıklamalar

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı: Birinci yazar %100

2. Çıkar çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

3. Etik Raporu: Araştırmada herhangi bir canlıya ait veri kullanılmadığından dolayı etik kurul onayı gerekmemektedir.

4. Araştırmanın Modeli: Araştırma makalesidir. Bu çalışmada araştırma yöntemi olarak tarama modeli kullanılmıştır. Konuya yönelik kitaplar, makaleler ve ansiklopedi maddeleri incelenmiş ve bazı bulgulara ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Adalıoğlu, H.H. (2009). Siyâsetnâme. *DİA*, (37), 304-306.
- Akçay, G. (2021, Nisan 17). *İdris, İdris-i Bitlisî*. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. <http://teis.yesevi.edu.tr>.
- Altay, A. (2011). Klâsik dönem Osmanlı siyasetnâme geleneğine genel bir bakış. *Turkish Studies*, 6(3), 1795-1809.
- Ateş, H., & Dağ, B. (2016). Siyasetnamelerde kamu yönetimi ve kamu yöneticileri ile ilgili sorun tespitleri ve tavsiyeleri: Karşılaştırmalı bir inceleme. *Akademik Bilim Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-15.
- Babinger, F. (1992). *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri*. Ç. Üçok (Çev.), Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bilgin, A.A. (2012). XV. yüzyıla kadar siyasetnamelerin Türk kültüründeki yeri ve Enisü'l-Celis. *Tarih Dergisi*, (44), 37-47.
- Bursalı Mehmed Tahir Bey. (1975). *Osmanlı müellifleri 3*. İ. Özen (Haz.), Meral Yayınevi.
- Defterdar Sarı Mehmet Paşa. (1969). *Nesayih'ul-Vüzerâ V'el-Ümerâ (Devlet adamlarına öğütler)*. H. R. Uğural (Çev.), Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ergan, N.G. (1999). Siyasetnamelerimizde çizilen “Devlet adamı” portresinin temel özellikleri. *Bilig*, (8), 27-45.
- Evirgen, A.E. (2025, Nisan 5). *Tuhfetü's-selâtîn*. Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü. <http://tees.yesevi.edu.tr>.
- Hoca Sadettin Efendi. (1979). *Tacü't Tevarih 4*. İ. Parmaksızoğlu (Çev.), Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İdris-i Bitlisî. (2022). *Kânûn-i Şâhenşâhî*. P.S. Esen & E. Uzunoğlu Sayın (Çev.), Timaş Yayınları.
- İmam-ı Gazali. (1969). *Devlet başkanlarına Nasihat-ül-Mülûk*. O. Şekerci (Çev.), Sinan Yayınevi.
- Joseph Von H. (2003). *Büyük Osmanlı tarihi 4*. Üçdal Neşriyat.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk milli kültürü*. Ötüken Yayınlar.
- Kâsım b. Seydî el Hafız Ankaravî. (2007). *Enisü'l-celis*. A.A. Bilgin (Haz.), Türkiye Bilimler Akademisi.
- Karataş, M. vd. (2008). *İdris-i Bitlisî Heşt Bihişt I*. Betav Yayınları.
- Koçi Bey. (1972). *Koçi Bey Risalesi*. Z. Danışman (Çev.), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Köse, H.M. (2009). Siyaset. *DİA*, (37), 294-299.
- Levend, A.S. (1963). Siyaset-nameler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (10), 167-194.
- Özcan, A. (2000). İdris-i Bitlisî. *DİA*, (21), 485-488.
- Serdar, M.T. (2018). *Mevlâna Hakîmüddin İdris-i Bitlisî*. Ötüken Neşriyat.
- Uğur, A. (2001). *Osmanlı siyâset-nâmeleri*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yılmaz, Ç. (2009). Siyâsetnâme. *DİA*, (37), 306-308.
- Yusuf Has Hacip. (2009). *Kutadgu Bilig*. Y. Çağbayır (Haz.), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Extended Abstract

Political novels, which contain information on state administration, are important works written in order to advise state administrators and to reveal the qualities that a state administrator should have. When we look at the content of such works, most of them answer the question of how an ideal state should be. The principle of religion, the principle of justice, the principle of merit and the principle of order are important issues in the understanding of an ideal state. Among these, the principle of justice is seen as the basic principle in political treatises. Because the establishment and preservation of order on earth is realized through justice. İdris-i Bitlisî, who discusses how a just state administration should be in his work *Kânûn-i Şâhenşâhî*, is one of the important authors who lived in the Ottoman period. In this work, the author included his thoughts and recommendations on the characteristics and duties that should be found in state administrators and the understanding of justice that ensures the survival of states. This study aims to answer the question of how a good state administrator should be based on İdris-i Bitlisî's work titled *Kânûn-i Şâhenşâhî*. In line with this purpose, the study first mentioned the genre of political science. Then, information about İdris-i Bitlisî's life and works was given, and the qualities that should be found in state administration and state administrators were stated through the work named *Kânûn-i Şâhenşâhî*. *Kânûn-i Şâhenşâhî* is a political treatise from the reign of Yavuz Sultan Selim I. In terms of content, sharia principles and provisions occupy a large place. It resembles a law with the advice and information it gives to the sultans. Because of these features, it is the most important source on Ottoman public law after the Fatih Law. İdris-i Bitlisî, who wrote many works in Persian, Arabic and Turkish, prepared this work to be presented to Yavuz Sultan Selim, but it was probably presented to Süleyman the Magnificent. *Kânûn-i Şâhenşâhî* consists of an introduction and four chapters. After mentioning the title of the work, he explained why he wrote the work. In the mukkadima part of İdris-i Bitlisî's work, which consists of a mukaddima and four chapters, the author talks about the meaning and necessity of sultanate. The person who has the sultanate and caliphate is the shadow of God on earth; for this reason, he emphasized that the person who will be caliph should be noble and noble morals. In the first chapter, the author has stated the principles that will protect the sultans and sultans who have the sultanate and caliphate from the danger of extinction and diminution. In the section under the title of the second purpose, the author states that the ruler who sits on the throne of the sultanate must have moral values and explains the moral virtues befitting the person who will be the commander of the subjects and the army. He explained them under the names of morality of chastity, morality of courage, morality of wisdom, and morality of justice. In the third chapter, under the title of deeds and activities worthy of the sultan's office, the author mentioned the activities and actions worthy of the sultan's throne and the rank of sultan and emir. In the last chapter, the fourth chapter, İdris-i Bitlisî gave information about the nature of obtaining eternal sultanate through the worldly state. He mentioned that there must be certain conditions for the attainment of the state of two worlds and the completion of eternal sovereignty.

In this study, the survey model was used as the research method. *Kânûn-i Şâhenşâhî* translated into Turkish by Pervin Seval Esen and Esengül Uzunoğlu Sayın was used as the main source. In addition, books, articles and encyclopedic articles on the subject were examined and some findings were reached.

Political books, which contain important information about the political, social and economic situation of the period in which they were written, are almost an instructive guide with the advice and moral lessons they give to statesmen. It has been observed that political novels, which contain important information on state administration and understanding, also existed in the Ottoman literary world. İdris-i Bitlisî's *Kânûn-i Şâhenşâhî*, which is a product of the Ottoman political treatise tradition and the subject of this study, contains very useful information with the advice it gives to state administrators. In the work, it is stated that the sultanate and caliphate given to the sultan is given by Allah and this is a blessing. It was also observed that the author mentioned the qualities that the sultan should have and the duties of the sultan for the longevity of the state. While talking about these, the author decorated his work with verses, hadiths and instructive stories. In terms of politics and governance, İdris-i Bitlisî attributed the ideal state understanding to the sultan's being just, generous, knowledgeable, courageous and chaste. The author considered being just as an important aspect in ensuring the sultanate and tried to express this every time. As a result, it has been understood that this work, which was written based on the maxim of how to ensure nizam-ı âlem, bases its understanding of politics and administration on moral values. It is thought that this study, which was prepared by making use of İdris-i Bitlisî's *Kânûn-i Şâhenşâhî*, will contribute to the literature in terms of understanding how the ideal state administration should be.